

JÓZEF OCZADŁY

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr 3
Szpital Specjalistyczny Laryngologia Janów Katowicach

Pomoce i aparatura stosowane w logopedii

ABSTRACT: The article presents tools which are used in speech therapy. The author discusses a wide range of didactic aids and equipment used in speech therapy emphasizing there will be a constant increase of their importance as compensating, motivating and accelerating items in speech therapy. What is more, the author describes the selected aids and equipment which should be stimulating, motivational, educational, didactic, visual, supporting, documenting information and multifunctional.

KEY WORDS: speech therapy, therapy, equipment, tools

Rozwój nauki i techniki, w tym technik komputerowych, ma wpływ na praktykę logopedyczną z uwagi na wykorzystywanie w pracy różnych urządzeń i pomocy. W logopedii istnieją tendencje w większym lub mniejszym stopniu popierające efektywność ich stosowania bądź przeceniające znaczenie ich użycia. Możliwość wykorzystywania pomocy i aparatury trzeba rozpatrywać przede wszystkim ze względu na ich skuteczność we wspomaganiu oddziaływań terapeutycznych. Należy bowiem pamiętać, że pomimo naukowo-technicznych osiągnięć w praktyce logopedycznej zawsze najważniejszy będzie ludzki element, czyli konkretne, bezpośrednie i indywidualne podejście logopedy do klienta / pacjenta. Wykorzystanie różnych pomocy i urządzeń jako środków pomocniczych jest w pełni uzasadnione, mogą one bowiem służyć:

- jako środki kompensacyjne – w sytuacjach, gdy klient / pacjent nie posiada pewnych potrzebnych możliwości, umiejętności do usunięcia swojej wady; np. sondy logopedyczne odgrywają w tym przypadku rolę środka mechanicznego, kompensują w terapii dyslalii brak odpowiedniej motoryki narządów mowy;
- jako środki motywacyjne – różne urządzenia i pomoce atrakcyjnie wyglądające mobilizują do aktywnej współpracy i ćwiczeń;

- jako środki przyspieszające – z pomocą różnych urządzeń i środków zwiększa się efektywność pracy logopedycznej, np. chronografia w przypadku skomplikowanej dyslalii umożliwia szybką i dokładną diagnozę¹.

Jedną z systematycznych kategoryzacji różnych pomocy i aparatury wykorzystywanej w logopedii opracował Miloš Sovák, znany czeski logopeda, uważany za ojca czeskiej logopedii². Klasyfikację tę oparł na przeglądzie pomocy, według dziedzin ich zastosowania: stymulacyjne, motywacyjne, dydaktyczne, derywacyjne, wspomagające, wizualne i dokumentujące. Do klasyfikacji M. Sováka³ trzeba włączyć pomoce i aparaturę, dziś funkcjonujące w praktyce logopedycznej. Należy jednak zwrócić uwagę na to, iż obecnie więcej pomocy i urządzeń można zakwalifikować do więcej niż jednej kategorii, np. metronom uznać za środek wspierający i derywacyjny, lustro – wizualny i motywacyjny. Klasyfikację Sováka współcześnie powinno się uzupełnić o grupę wielofunkcyjnych i diagnostycznych pomocy i urządzeń. Trzeba również uwzględnić wykorzystanie w terapii technik komputerowych.

Stymulacyjne pomoce i urządzenia

Do pomocy stymulacyjnych zakwalifikować można przede wszystkim różne przedmioty pobudzające do naśladowania. Z punktu widzenia praktyki logopedycznej są to przeważnie instrumenty muzyczne; dla dzieci będą to zabawki

¹ M. SOVÁK: *Uvedení do logopedie*. Praha, SPN 1978.

² Prof. dr n. med., dr filozofii Miloš Sovák (urodził się 15 kwietnia 1905 roku w Bechyni, zmarł 29 września 1989 roku w Pradze) był lekarzem, profesorem Uniwersytetu Karola, założycielem czeskosłowackiej logopedii oraz twórcą teorii i praktyki logopedycznej. Karierę zawodową rozpoczął w klinice laryngologii w 1931 roku; rok później został pierwszym asystentem prof. Miroslava Seemanna na oddziale foniatrycznym kliniki. Tutaj też opracował pierwsze prace naukowe dotyczące zaburzeń płynności mowy oraz założył poradnię dla osób z wadami słuchu. Będąc lekarzem szkolnym z zakresu otolaryngologii oraz foniatrii przy Urzędzie Miasta Pragi, rozpoczął zakładanie szkół dla głuchych i niedosłyszących oraz źle mówiących. Był założycielem Czeskiego Towarzystwa Logopedycznego, które po jego śmierci nosi jego imię. Organizował liczne kursy dla nauczycieli oraz był pierwszym kierownikiem katedry pedagogiki specjalnej na Wydziale Pedagogiki Uniwersytetu Karola w Pradze. Organizował konferencje naukowe poświęcone pedagogice specjalnej, logopedii, terminologii logopedycznej oraz problemom niesłyszących. M. Sovák już w roku 1945 wydał monografię dotyczącą mechanizmów tworzenia ludzkiego głosu na podstawie badania laryngostroboskopowego i doszedł do szeregu dalszych odkryć w zakresie tworzenia głosu. Jego praca *Lateralność jako problem pedagogiczny* (Praha, SPN 1945) doprowadziła do prawnego usankcjonowania możliwości pisania i rysowania lewą ręką w placówkach oświaty Republiki Czechosłowackiej. Prowadził również badania nad bilingwizmem dzieci w środowisku rodzinnym. Jest autorem m.in. *Wstępu do logopedii* (Praha, SPN 1977) oraz *Logopedii* (Praha, SPN 1978).

³ IDEM: *Uvedení do logopedie...*

dźwiękowe, które prowokują do naśladowania, wykorzystują one bowiem zdolności muzyczne dzieci i umożliwiają pracę z kontrolą słuchową. Do tej kategorii można zakwalifikować także baloniki i inne pomoce stymulujące do wydawania głosu, dmuchania, mówienia itd.

Motywacyjne pomoce i urządzenia

Motywacyjne pomoce i urządzenia obejmują szeroką paletę pomocy aktywizujących dziecko. Mobilizują je do aktywnej współpracy z logopedą i do podtrzymywania z nim kontaktu. W grupie tej mieszczą się rozmaite atrakcyjne zabawki i pomoce, takie jak: klocki lego, dziecięcy telefon czy gry towarzyskie, wymagające wzajemnej komunikacji werbalnej, np. zabawa z „Zestawem obrazkowym nr I” z serii „Język i mowa” Karli Svobodovej⁴. Dzieci w wieku od 3 do 4 lat sortują obrazki z pierwszej części „Zestawu...” – samochód, dom, pies..., ewentualnie: „co nie jest samochodem, domem, psem...”. W trakcie zabawy z dwoma jednakowymi częściami pierwszego zestawu dzieci wyszukują takie same obrazki. Rodzice z dziećmi mogą bawić się w grę podobną do lotto. Rozdane zostają karty przedstawiające poszczególne grupy przedmiotów. Matka / ojciec wymieniają nazwy poszczególnych obrazków. Dziecko lub pozostali członkowie rodziny mogą o nie prosić. Następnie dziecko nazywa obrazki („kto ma dom, samochód...”). Rodzice wybierają cztery pary kart i kładą je obrazkami w dół. Poprzez kolejne odwracanie kart dziecko próbuje znaleźć pary, które należą do siebie. Cały czas werbalizuje to, co widzi.

Dydaktyczne pomoce i urządzenia

Do tej grupy pomocy można zakwalifikować większość materiałów przygotowanych przez logopedę oraz materiały gotowe. Do ćwiczenia artykulacji poszczególnych głosek służą – w przypadku prowadzenia terapii dzieci – zbiory obrazków, słów oraz rymowanek, np. *Od obrazka do słowa* Hanny Rodak i Danuty Nawrockiej⁵, seria „Język i mowa” K. Svobodovej i inne.

„Rozróżnianie słów w zdaniu” K. Svobodovej⁶ wspomaga rozwój mowy poprzez aktywne budowanie zdań, prawidłowe stosowanie końcówek oraz przyimków.

⁴ K. SVOBODOVÁ: *Język i mowa. Zestaw obrazkowy do nauki mowy I*. Ostrava, Montanex 2005.

⁵ H. RODAK, D. NAWROCKA: *Od obrazka do słowa*. Warszawa, WSiP 1993.

⁶ K. SVOBODOVÁ: *Język i mowa. Rozróżnianie słów w zdaniu*. Ostrava, Montanex 2005.

Uwagę dziecka kieruje się na poszczególne wyrazy będące nośnikami treści. Wspomaga się rozwój umiejętności czytania u dzieci na początkowym etapie nauki oraz u dyslektyków. W pracy z tymi materiałami dziecko ma przejść – według założeń metodyki – następujące etapy: śledzenie wzorca mowy; rozumienie zawartości przekazu; nazywanie szczegółów i opis obrazków z pomocą osoby dorosłej; aktywny i samodzielny opis, opowiadanie, tworzenie historyjek. W zależności od wcześniejszego doświadczenia i indywidualnych możliwości dziecka będzie możliwe jego przechodzenie – w odpowiednim czasie – przez poszczególne etapy i ich należyte zrozumienie. Wspomnieć należy o szerokiej dziś gamie pomocy dydaktycznych służących do terapii dysleksji i dysgrafii, m.in. autorstwa Hanny Tymichovej w opracowaniu Marty Bogdanowicz⁷, czy wreszcie o komputerowych programach logopedycznych, wydawanych przez sprawdzone na rynku firmy Young Digital Poland lub Komlogo.

Derywacyjne pomoce i urządzenia

W tej kategorii pomocy chodzi o celowe odwrócenie uwagi osoby źle mówiącej, np. jąkającego się pacjenta, od jego mowy. Do odwracania uwagi służy np. zastosowane w słuchawkach echo. Można by również użyć tutaj metronomu, który kieruje uwagę pacjenta na właściwy rytm, a w efekcie – modyfikuje jego dotychczasowy sposób mówienia. W Polsce metodę echa w terapii jąkania wprowadził Bogdan Adamczyk. Jest on autorem szeroko rozpowszechnionej w terapii jąkania metody echo i ogólnopolskiego echo-telefonicznego systemu korekcji mowy⁸.

Wspomagające pomoce i urządzenia

Miloš Sovák kwalifikuje do tej grupy pomocy wszelkiego rodzaju szpatułki, łopatki i sondy, działające wspomagająco przy ćwiczeniu artykulacji. W okresie wymiany uzębienia u dzieci można również wykorzystywać wszelkiego rodzaju protezy przygotowane specjalnie przez ortodontę, wspomagające prawidłową arty-

⁷ M. BOGDANOWICZ: *Przygotowanie do nauki pisania ćwiczeń grafomotorycznych według Hanny Tymichovej*. Gdańsk, Wydawnictwo Harmonia 2006.

⁸ Prof. dr hab. Bogdan Adamczyk, urodzony w 1930 roku w Lublinie, był długoletnim pracownikiem Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej – Instytut Fizyki, Zakład Fizyki Stosowanej. *Kto jest kim w polskiej logopedii*. Red. B. ADAMCZYK, W. KUNISZYK-JÓZKOWIAK, E. SMOŁKA. Lublin, PTL 1996.

kulację. Sondy logopedyczne używane w przeszłości przez Hermanna Gutzmana⁹, zmodyfikowane w Czechach przez Julię Papcovą, otrzymały ręczki w kształcie zajączka czy niedźwiadka – umożliwiają przyspieszenie ćwiczeń, podnoszą wyrażenie motorykę języka i ułatwiają artykulację głosek syczących oraz „r”, „l”, „t”, „d”, „k”, „g”, a przy tym nie powodują u dzieci zbyt wielkiego lęku.

W Polsce ułatwia się wywoływanie głosek zazwyczaj za pomocą sond znajdujących się w instrumentarium logopedycznym nr 1 i 2 Antoniego Bochniarza¹⁰.

FOTOGRAFIA 1. Instrumentarium logopedyczne Antoniego Bochniarza

⁹ M. SOVÁK: *Logopedia...*

¹⁰ A. BOCHNIARZ: *Gdy masz dziecko z wadą wymowy*. Górki Małe, Gabinet Logopedyczny Demostenes 1998.

Aktualnie na rynku logopedycznym pojawiły się sprowadzane przez firmę PJ Therapeutic sondy i szpatułki logopedyczne ułatwiające wywoływanie głosek syczących oraz głosek „r”, „l”. Znane wszystkim są należące do tej grupy wibratory wspomagające ćwiczenia w celach uzyskania wibracji apexu – czubka języka przy wywoływaniu głoski „r”. Ponownie wspomnieć należy o metronomie wykorzystywanym w terapii jąkania się oraz o urządzeniach zbudowanych na bazie sztucznego echa. Ważnym aparatem w terapii jąkających się był Logostymulator 2 z przyłączeniem do sieci telefonicznej. Do wspomagających pomocy i urządzeń zaklasyfikować można te środki, które umożliwiają odczuwanie na własnym ciele wibracji towarzyszących mowie i muzyce czy nawet odpowiedniemu hukowi. Są to akustyczno-wibracyjne pomoce służące do nauki mowy dzieci głuchych oraz osób dorosłych, które utraciły słuch. W grupie pomocy wspomagających mieści się fonendoskop, który wykorzystuje się nie tylko przy diagnozie sygmatyzmu lateralnego (według metody Mirosława Seemanna), ale również przy diagnozie nosowania otwartego oraz przy jego usuwaniu – terapii (źle mówiący pacjent wprowadza sobie jedną oliwkę do swego ucha, a drugą do nosa, w ten sposób drogą słuchową może kontrolować uciekanie wydychanego prądu powietrza).

Wizualne pomoce i urządzenia

Lustro logopedyczne używane jest jako podstawowa pomoc. Korzysta się nie tylko z wielkich lusterek (przy wywoływaniu głosek – prawidłowej artykulacji), ale również z małych lusterek, np. przy nosowaniu otwartym (przy „uciekaniu” powietrza przez nos nastąpi zaparowanie), także w grupowych ćwiczeniach przeprowadzanych w przedszkolach (każde dziecko może mieć małe lustro). W Czechach znane są lustra praskie, bratysławskie i inne. Austriacki logopeda Karl Aschenbrenner skonstruował terapeutyczne lustro kasetowe – przenośne, zabezpieczone w specjalnej walizce. Wielką korzyścią z jego stosowania jest możliwość ustawienia powierzchni kąta odbicia. Umożliwia ono pracę nawet z ośmiorgiem dzieci jednocześnie. Warto tu wspomnieć o węgierskim lustrze trioptofon – jest to system kombinowanych lusterek z możliwością powiększania i przybliżania¹¹. Do tej grupy pomocy można zakwalifikować tzw. indykatory – urządzenia wizualnie sygnalizujące poprawność bądź niepoprawność wypowiedzanego dźwięku, który osoba z uszkodzoną możliwością komunikacji produkuje, np. indykator melodii tonalnej, wysokości głosu, intonacji. Indykatory bywają wykorzystywane w terapii przy usuwaniu nosowania. W Czechach do wywoływania głosek syczących i przy ich ćwiczeniu stosuje się również indykator Sigmatrener (produkowany przez firmę Sie-

¹¹ M. SOVÁK: *Elementární logopedická diagnostika, terapie a prevence*. Praha, SPN 1978.

mens). Za pomocą optycznego odbioru w przypadku prawidłowego wypowiedzania głoski dochodzi do jej akustyczno-audytywnej i kinestetycznej fiksacji. Na panelu tej wizualnej pomocy widnieje twarz klauna, w którego ustach i oczach zamieszczone są 23 świetlne diody. Im bardziej prawidłowo wypowiedziana jest głoska, tym weselej (za pomocą większej liczby światełek) uśmiecha się klaun, a w podziękowaniu rozświeca również oczy¹².

Dokumentujące pomoce i urządzenia

Magnetofon, dyktafon lub film pozwalają w najlepszy sposób udokumentować pracę logopedy. Dokumentujące pomoce i urządzenia jednocześnie pobudzają dziecko czy osobę dorosłą do współpracy. Film może być również traktowany jako pomoc wizualna.

Wielofunkcyjne pomoce i urządzenia

Przedstawiony w wielkim skrócie przegląd pomocy i aparatury można jeszcze uzupełnić opisem środków wielofunkcyjnych. Do takich można na pewno zaliczyć instrumentarium logopedyczne A. Bochniarza, wibrator do korekcji rotacyzmu i do wspomagania motoryki języka. Echo-repetytor jest wielofunkcyjnym korektorem mowy przydatnym w terapii jąkania, w pracy z niedosłyszającymi, z dyslalikami, w psychoterapii i relaksacji. Jego modułowa konstrukcja zawiera funkcję echa, rewerberacji, pamięci do zapisywania i odtwarzania wzorców mowy oraz funkcję wzmacniającą. Aparat umożliwia generowanie – w celach diagnostyczno-terapeutycznych – tonu krtaniowego i białego szumu. Jednocześnie mogą z nim pracować trzy osoby. Urządzenie posiada zespół wskaźników natężenia sygnałów podawanych do słuchawek, co jest istotne w pracy z niedosłyszającymi. Aparat wyposażony jest we wskaźniki diodowe głosek syczących, szumiących i dźwięcznych, a także wskaźnik diodowy i akustyczny zmian rezystancji. Ma też wbudowany metronom do pracy z jękającymi się. Zaletą urządzenia jest jego wielofunkcyjność, ergonomiczność, przydatność w różnych jednostkach diagnostycznych na tym samym stanowisku pracy. Prosta obsługa i czytelna grafika, mimo licznych funkcji, stanowią dodatkowy walor aparatu. Prezentowane urządzenie jest czwartą, udoskonaloną wersją tego zespołu funkcji. Wersja komputerowa echo-repetytora wzbogaca wszystkie modu-

¹² Ibidem.

ły aparatu o to, co potrafi komputer. Dostarcza wielu istotnych dla efektów terapii bodźców, wynikających z metodycznych wskazań. Posiada bogaty zestaw nagród (wzmocnień) stymulujących, motywujących do ćwiczeń i do korekcji zaburzeń poprzez grę i zabawę. Ćwiczenie z nim staje się przyjemnością dla dziecka, daje też wiele satysfakcji logopedzie – nobilituje jego warsztat pracy. Program zwielokrotnia efektywność pracy głównie z dziećmi, ale również z osobami dorosłymi. Urządzenie jest przydatne w bardzo wielu jednostkach diagnostycznych¹³.

Diagnostyczne pomoce i urządzenia

W kategorii pomocy i urządzeń diagnostycznych mieszczą się: materiały obrazkowe, teksty, dyktafon, film, zabawki, lustro, a także spirometr.

Przedstawiona kategoryzacja pomocy i aparatury stosowanych w logopedii na pewno nie wyczerpuje w pełni tematu. W sytuacji stałego wkraczania techniki i elektroniki do każdej dziedziny życia koniecznością dla praktyki logopedycznej jest wsparcie się tymi narzędziami, które można wykorzystać. Stan pomocy logopedycznych jest warunkowany przez miejsce logopedii wśród innych dyscyplin, przez jej rangę oraz jej interdyscyplinarny charakter. Jednak stan wyposażenia we wszelkiego rodzaju pomoce używane w pracy logopedycznej zależy od możliwości finansowych instytucji zatrudniających logopedów.

¹³ A. BOCHNIARZ: *Różne oblicza jåkania i sposoby pomagania jåkającym się*. Górki Małe, Gabinet Logopedyczny Demostenes 1999.